

на у односу на њих. Јер, закон је, субјективно схваћен, утврђивање оног што је опште међу појавама. Ако постоји појам друштвених појава, или њихових појединих врста, као нешто што изражава оно што је међу њима опште са статистичког гледишта, логично је да мора да постоје и одговарајући закони, који такође изражавају нешто што је опште у односу на њихово дешавање, с динамичког гледишта. Једино о чему овде може бити реч, то је да ови закони могу бити релативно ретки, тј. да међу друштвеним појавама, односно при њиховом дешавању, постоји мало заједничких елемената, те ступањ апстракције ради откривања закона мора бити врло висок и зато и број закона мали. Но, чак и ако је то случај, то ништа не спречава да ови закони објективно постоје и да буду откривени и изражени.

Према томе, при одређивању детерминисаности друштвених појава ми ћемо вероватно ређе моћи постављати законе, и то већином статистичке законе, а много чешће ће бити реч о изузетцима од закона, односно о непоновљивим појавама. Но, ту се већ социологија, као теориска наука која поставља законе, меша с историјом и другим наукама које не постављају законе, већ испитују појединачне, непоновљиве појаве. То, међутим, прелази област нашег питања.

Овде се можемо и зауставити. Као што се види, циљ нашег излагања и није био, нити је могао бити, обрада питања детерминизма друштвених појава у потпуности, јер је то сувише опсежан задатак. Он би захтевао испитивање свих чинилаца који делују на друштвене појаве, као и узајамно дејство ових појава једних на друге, полазећи нарочито од поделе друштвених појава на основу и надградњу. За потпуну обраду овог питања недовољна је и цела књига акамоли обичан чланак. Оно што смо хтели овде претрести јесу извесна претежно методолошка питања друштвеног детерминизма, како би се на основу тога могло приступити подробној обради самог предмета у ужем смислу.

Др. Рад. Д. Лукић

СОЦИОЛОШКА ТЕОРИЈА И ЕМПИРСКО ИСТРАЖИВАЊЕ

I. У извесном смислу може се, свакако, с правом рећи да је оштро одвајање научне теорије од чињеница у крајњој линији немогуће и да сваки покушај супротстављања оне прве овим последњим као нечег што је чисто идеално, априорно и самодовољно значи постављање једне лажне дихотомије: нека врста теориске оријентације имплицитно је садржана у сваком емпириском истраживању, а чак и најапстрактнији теориски појмови нису лишени сваког емпириског садржаја. Пример модерних природних наука, нарочито математичке физике и биологије, показује, уосталом, довољно убедљиво да је стварно унапређење научног сазнања постигнуто управо благодаречи сталном повезивању и узајамном допуњавању теориске ана-

лизе и брижљивог емпириског истраживачког рада (1). Свако конкретно емпириско истраживање на било ком подручју природних наука претпоставља, наиме, добро припремљен и адекватан теориски оквир, а свако ново емпириско откриће, да би уопште било разумљиво, захтева укључење у један дедуктивно формулисан систем научне теорије (или бар у шири оквир једне концептуалне схеме, ако је реч о природно-историском ступњу истраживања, то јест, ако је циљ истраживања само прикупљање чињеница, њихова дескрипција и класификација). Процес емпириског истраживања у наукама које су достигле највиши ступањ развоја не може се, дакле, никако замислити без теорије. Не само због тога што је немогуће предузети макакво истраживање пре него што је теориски део посла завршен, већ исто тако и због тога што тек само истраживање има да каже последњу реч о основаности датог теориског образложења, што значи да оно има далекосежне теориске реперкусије. У току овог процеса једна теорија може бити разјашњена, прецизније формулисана, преиначена, проширена, обеснажена или потврђена, као што, исто тако, емпириски резултати могу скренути пажњу на недовољност или слабост извесних теориских формулација, отворити нове теориске перспективе или чак дати одлучан потстрек за формулисање нове теорије. У сваком случају, емпириско истраживање врши одређену функцију само уколико се стално руководи извесним теориским потребама, а теорија постаје све прецизнија и боље организована уколико се више корени у емпириском истраживању. Ако се, дакле, потпуно занемари психолошка страна онога што се стварно догађа у сваком истраживачком процесу, онда је однос између теорије и истраживања у природним наукама сасвим јасан: активну и стваралачку улогу теорије у овом процесу стално прати не мање активна улога посматрања и експеримента.

Ово систематско удруживање теориске анализе и емпириског истраживања или, тачније, дедуктивне логике и индукције које је толико карактеристично за метод чија је примена у природним наукама довела до изванредних резултата није, дакако, нимало случајно. Као што је добро познато, задатак сваке теориске емпириске науке није у томе да пружи само прост опис појединачних догађаја, већ да постави извесне опште принципе помоћу којих се ови догађаји могу објаснити и предвидети. Једна научна дисциплина у којој би ови принципи потпуно недостајали не би могла да утврди никакве везе између различитих појава и, према томе, не би уопште била у стању да ове појаве објасни. Она би, исто тако, била неспособна да предвиди будуће догађаје, а њени резултати били би неподесни за техно-

(1) Уз ово и даље види J. B. Conant: *On Understanding Science: An Historical Approach*, New Haven, Yale University Press, 1947, pp. 23—28, 98—106; F. S. C. Northrop: *The Logic of the Sciences and the Humanities*, New York, The Macmillan Company, 1947, pp. 59—76, 119—132 et passim; M. R. Cohen: *Reason and Nature: An Essay on the Meaning of Scientific Method*, second edition, Glencoe, Ill., The Free Press, 1953, pp. 76—82, 115—125; K. R. Popper: *The Logic of Scientific Discovery*, London, Hutchinson's University Library, 1959, passim. Један одељак из *Postscript-a* ове књиге (*After Twenty Years*) који је од нарочитог значаја за контекст даљих излагања, објављен је и посебно: K. R. Popper: *The Aim of Empirical Science*, *Ratio*, I, 1957, pp. 24—35.

лошку примену, јер свака примена ове врсте претпоставља извесне принципе на основу којих је могуће антиципирати последице које ће настати ако се у једном датом систему изврше неке специфичне промене. Сами општи принципи који служе за објашњење и предвиђање у једној научној дисциплини нису, међутим, ништа друго него извесна хипотетичка уопштавања, правила или закони. Научно објашњење састоји се у подвођењу појединачних појава под неку апстрактну формулу која изражава непроменљив однос између извесних група појава. Захтев за научним објашњењем своди се, према томе, на захтев за једном теоријом која ће помоћу ограниченог броја извесних појмова и дефиниција формулисати ове опште принципе. И притом, разуме се, не треба изгубити из вида да је сваки даљи захтев за оправдањем једне теорије у науци легитиман само ако се ова теорија може објаснити помоћу једне друге, шире и обухватније теорије, то јест, само уколико се може показати да је правило или закон који је садржан у првој теорији консеквенција или специјалан случај неког ширег и обухватнијег правила или закона.

Да би се, међутим, уопште могла открити апстрактна каузално-функционална веза између ма којих група појава, односно да би се дошло до задовољавајућег објашњења оног низа појава чија је привидна неправилност изазвала извесне теориске тешкоће, немогуће је задржати се само на простом посматрању и прикупљању чињеница, како то замишља оно популарно схватање које научни метод изједначава с култом индукције. Уосталом, свако посматрање и прикупљање искуствених података битно је селективне природе: оно претпоставља извешан интерес, неко становиште, један проблем, један теориски оквир. А кад је у питању експериментални тип истраживања адекватан теориски оквир може се развити само на основу претходног брижљивог испитивања различитих логичких могућности организовања искуствених података у један дедуктиван систем и експлицитног извођења свих консеквенција које су садржане у алтернативним хипотезама о непроменљивом односу између низа појава у питању. Тек пошто је разјашњен проблем који стоји на почетку сваког научног истраживања и пошто је, после свестраног испитивања различитих могућности његовог решења, издвојена једна теориска схема која је не само највише у складу с постојећим знањем већ и (по претпоставци) омогућава његов даљи развој, емпириско истраживање постаје неопходно. Ово због тога што се помоћу чисте логике и математике може открити само некохерентност једне емпириске хипотезе, али се не може доказати њена истинитост, нити отстранити могућност једног алтернативног, мада исто тако адекватног теориског решења. Посматрање и експеримент су једина средства која нам стоје на располагању за проверавање основаности једне теорије. Додуше, теорија која није с успехом издржала прво проверавање, не мора стога бити одмах и одбачена. Ако она није у стању да објасни чињенице на које се односи, могу се најпре употребити теориски аргументи да би се исправило читање експерименталних резултата: може се поново испитати процес

прикупљања чињеница, проверити исправност једног посматрања његовим поређењем с другим посматрањима, могу се истражити хипотетички узроци несклада који се појавио између теориске формулације и чињеница, и тако даље. Само у случају кад ови покушаји не доведу до жељених резултата, прибегава се преиначавању, проширењу или радикалнијој измени старог теориског оквира (2). И без обзира на то што експериментално проверавање једне теорије никад не може да каже ништа више него то да је теорија у питању боља и у вишем степену потврђена од алтернативних теорија (а никако да је истинита у апсолутном смислу, јер општи ставови увек превазилазе искуство), оно доприноси све бољем и тачнијем одређивању њене семантичке димензије и обезбеђује објективност и кумулативност научног истраживања.

II. Уз напомену да изнето објашњење о односу између теорије и емпириског истраживања у природним наукама не иде толико за тим да пружи потпуно верну слику стварног стања колико да оцрта један логички модел, можемо сада да пређемо на специфично социолошко подручје. Мада је проучавање друштвених процеса, облика и творевина у најмању руку исто толико старо као и проучавање физичких и биолошких појава, савремена социологија ни издалека још не располаже једним релативно повезаним скупом сазнања или системом теориских објашњења који би се по обиму, прецизности и поузданости могао да пореди с теоријама природних наука. Упркос томе што је последњих деценија учињен низ значајних покушаја у правцу консолидовања социолошке терминологије, развијен и усавршен не мали број нових истраживачких техничких поступака и изведен низ драгоцених истраживања многих друштвених појава (што је умногом допринело бољем разумевању узајамних веза које постоје између различитих променљивих чинилаца у друштвеним процесима), социологија је ипак далеко од тога да поседује онај степен интелектуалне зрелости који је својствен модерним природним наукама. За разлику од ових последњих које се много више баве својим предметом него методолошким разматрањима (тако да се без двоумљења може набројати низ природно-научних закона формулисаних у облику простих аналитичких функција с малим бројем променљивих), у социологији се још увек много више говори о томе да је могуће формулисати социолошке законе који би у потпуности задовољавали логичке критерије, него што се могу навести конкретни примери таквих закона.

Да је ова заосталост и неразвијеност социологије као науке о којој се последњих година све чешће са забринутошћу говори у социолошким круговима (3) у великој мери само рефлекс бифуркације

(2) M. R. Cohen: op. cit., p. 81.

(3) B. Moore, Jr.: *Sociological Theory and Contemporary Politics*, „*American Journal of Sociology*”, LXI/2, September 1955, p. 107: „Whenever two sociologists are gathered together, to paraphrase a famous remark by Adam Smith, they are likely to engage in conspiratorial complaints about the low state of the discipline. A major source of our selfcriticism is the absence of any sizable core of established theory, any framework of general propositions strong enough to convince a substantial part of the profession”.

теорије и емпириског истраживања на социолошком подручју, јасно је већ донекле на основу онога што је напред речено. Али пре него што се упустимо у ближе испитивање односа између социолошке теорије и емпириског истраживања, потребно је да се најпре критички осврнемо на један могућ приговор. Насупрот схватању од кога се овде полази, то јест, насупрот схватању о суштинском јединству научног метода без обзира на предмет његове примене, могло би се, наиме, приметити да је погрешно мерити достигнућа савремене социологије помоћу мерила позајмљених с једног радикално различитог подручја. Чињеница да социолозима још увек није пошло за руком да формулишу теорије које би биле налик на теорије о биофизичким појавама, није никакав доказ неразвијености и незрелости социологије као такве: јер прави циљ социолошког истраживања није уопште у томе да створи апстрактне теорије о непроменљивим односима између извесних група појава, као што је то случај у природним наукама. Према томе, тврдња да се социологија налази на знатно нижем ступњу развоја од природних наука није ништа друго него симптом једне методолошке пометње: социолози су, уствари, одговорни за то што непрекидно понижавају сами себе постављањем циљева који су исто толико неадекватни колико и недостижни.

Основни аргумент на коме се оснива приговор против поређења социологије и хуманистичких студија уопште с природним наукама, који је крајем прошлог столећа с великом емфазом изнео В. Дилтај (4), а кога је преко Винделбанда (5) и Рикерта (6) преузео и, донекле у измењеном облику, у социологији нарочито популарисао М. Вебер (7), гласи: пошто у друштвеном животу не влада никаква униформна правилност у смењивању догађаја, што је, међутим, неопходан емпириски основ свих научних уопштавања, друштвене науке су упућене на један метод који је *toto genere* различит од метода природних наука. Извесне статистичке правилности у смењивању појединих група друштвених појава које се, додуше, без великих тешкоћа могу установити нису, уствари, ништа друго него површна и случајна додиривања, док су дубље тежње историског развоја ван домета како каузалног тако и статистичког објашњења. Никаквим интелектуалним напором не могу се, на пример, превазићи разлике које постоје између бројних револуција о којима историја сведочи, нити се ове појаве уопште могу објаснити помоћу једне апстрактне формуле. Сличности које постоје између њих одвећ су опште и неодређене природе да би се на њима вредело дуже задржавати, а ове сличности су, уосталом, све мање јасне уколико је већи број случајева који једна теорија покушава да обухвати. Друштвене науке

(4) W. Dilthey: Einleitung in die Geisteswissenschaften: Versuch einer Grundlegung für das Studium der Gesellschaft und de Geschichte, Leipzig, Teubner, 1883.

(5) W. Windelband: Geschichte und Naturwissenschaft, Strassburg, E. Heitz — Verlag, 1894.

(6) H. Rickert: Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung: Eine logische Einleitung in die historischen Wissenschaften, Tübingen, Mohr, 1902. Краћа и популарнија верзија истог схватања изнета је у једној другој Рикертовој књизи: Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft, Tübingen, Mohr, 1926.

(7) M. Weber: Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre, Tübingen, Mohr, 1922. Види нарочите стр. 170—183; 185—189; 512—523.

би стога требало да изграде своју властиту логику објашњења, јер само на тај начин могу да обезбеде методолошку аутономност. Логика уопштавања којом се служе природне науке морала би, дакле, бити замењена једном другом, идиографском логиком која је једино у стању да покаже зашто једна конкретна историска ситуација мора да доведе до извесних конкретних последица. С обзиром на то да су друштвене појаве јединствене и непоновљиве и да, према томе, каузални и статистички закони нису подесни за њихово објашњење, једино могућ метод анализе ових појава био би метод „разумевања“ (*Verstehen*), то јест, метод историског тумачења смисаоне суштине људског понашања на основу личног искуства и способности интроспекције.

Слабе тачке схватања о непремостивој разлици између природних и друштвених наука није тако тешко открити као што се, можда, на први поглед чини. С једне стране, ово схватање је, очигледно, умногом плод потпуног неразумевања логичке структуре објашњења у природним наукама (8). Кад се, наиме, каже да је немогуће формулисати социолошке законе због тога што у свету друштвених појава нема једнообразности и понављања, онда се обично заборавља да је и у свету природе сваки догађај, узет у целини, јединствен и непоновљив: чак ни два листа маховине никад нису потпуно истоветна, акамоли две временске ситуације, две животиње или две планете. Природне науке успевају да савладају разноликост на свом подручју помоћу метода аналитичке апстракције, то јест, на тај начин што извесна обележја различитих појава сврставају најпре у исте групе, а занемарене разлике тек касније евентуално узимају у обзир. Научно објашњење не лишава, дакле, ниједан догађај његове посебности и јединствености, без обзира на то што се оно састоји у показивању могућности подвођења једног догађаја под неко опште правило, што значи да се оно никад не везује за индивидуалне појаве, већ увек обухвата групе сличних појава. А ако је непроменљив однос између извесних група појава који неко опште правило утврђује увек само односно између извесних обележја индивидуалних појава које припадају истим групама (те, према томе, није неопходно да сва обележја појава исте групе буду истоветна да би правило важило), претпоставка о постојању социолошких закона не искључује могућност постојања великих индивидуалних разлика између људи, нити врећа наше осећање изузетности и достојанства сваке поједине личности.

С друге стране, метод „разумевања“ који се препоручује као једино подесан за анализу друштвених појава није у стању да служи ни као средство за откривање нових сазнања, нити се резултати који

(8) Логичку структуру научног објашњења описао је први с необичном јасношћу К. Р. Попер у ранијој, немачкој верзији горе наведене књиге: *Logik der Forschung*, Wien, Springer Verlag, 1935, S. 26—27, као и у низу својих каснијих радова. Уз излагања у тексту види С. G. Hempel and P. Oppenheim: *The Logic of Explanation, Readings in the Philosophy of Science*, ed. by H. Feigl and M. Brodbeck, New York, Appleton-Century-Crofts, Inc., 1953, pp. 326—327. Види и E. Zilsel: *Physics and the Problem of Historico-sociological Laws* (у истом зборнику), p. 721.

су помоћу њега добијени могу објективно проверавати (9). Да метод „разумевања” не проширује наше сазнање види се по томе што је његово битно обележје примена личних искустава на појаве у питању, што значи да он, у најбољем случају, може да доведе само до потврде онога што се већ унапред зна. Да овај метод није метод верификације закључује се, међутим, по томе што „разумевање” једне људске акције, то јест, утврђивање унутрашње везе између потстицаја и спољашних реакција омогућује само да се увиди да је ова веза психолошки могућа, што значи да је свако тумачење, очигледно, подједнако извесно. Претпоставка да се право сазнање о субјективним значењима која људи приписују свом спољашњем понашању може постићи само уживљавањем у различита психолошка стања није, уосталом, нимало оправдана. Јер сазнање није, уствари, никакав акт уметничке имагинације: оно не захтева да се онај који посматра извесне појаве идентификује с тим појавама нити подразумева могућност супституције неке слике за оно што се мисли да зна. Научно сазнање једног догађаја није ништа друго него познавање извесних нужних услова под којима је појава тог догађаја вероватна. Основаност овога сазнања може бити проверена помоћу посматрања и експеримента од стране свих оних који располажу потребном претходном спремом и који су вољни да учине напор у том правцу. Да би се, дакле, знало да је неки човек који бежи испред гомиле која покушава да га линчује обузет страхом, односно да је ментално стање разјарене гомиле о којој је реч стање мржње (10) није, очигледно, потребно изазвати у машини ни осећање страха ни осећање мржње, јер кад би било друкчије, онда би се исто тако с правом могло рећи да је потребно замишљати покретање властитих ногу да би се схватило да неки човек трчи испред гомиле која је такође у покрету, што је, међутим, бесмислено.

Не мање је неоснована и претпоставка о изванредној разноликости и неразрешивој сложености друштвених појава која је имплицитно садржана у сваком покушају који иде за постављањем оштре границе између природних и друштвених наука. Јер мада се, несумњиво, мора признати да су друштвене појаве врло променљиве и необично сложене, и да је узрочни сплет различитих чинилаца и њихових специфичних констелација у конкретним друштвеним ситуацијама тешко размрсити, разлике између биофизичких и друштвених појава су у великој мери само разлике у степену. Биофизичке појаве су исто тако неизвесне, сложене, проблематичне и подложне

(9) Одлична критика овог метода може се наћи у расправи Th. Abel-a: *The Operation Called „Verstehen”, Readings in the Philosophy of Science*, ed by H. Feigl and M. Brodbeck, New York, Appleton-Century-Crofts, Inc., 1953, pp. 677—687.

(10) На примеру једног листа хартије који лети ношен ветром и човека који бежи испред масе која га гони доказивао је својевремено један утицајан приврженик Веберове школе да постоји битна разлика између објашњења у природним и друштвеним наукама: R. M. MacIver: *Society*, New York, Farrar and Rinehart, 1931, p. 530. Критичке примедбе које су дате горе у тексту ослањају се на излагања E. Nagel-a: *Problems of Concept and Theory Formation in the Social Sciences, Science, Language and Human Rights*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1952, pp. 55—56.

непрекидном кретању и мењању као и друштвене појаве. Да ли је пре Галилејева и Њутнова времена, на пример, неко уопште могао да верује да ће силна разноликост земаљских и небеских кретања бити сведена на неколико простих закона? Или пре само неколико деценија да ће хемији поћи за руком да привидно непрегледно мноштво различитих материја у природи сведе на неких 96 елемената? Свако схватање које претерано наглашава сложеност друштвених појава рачуна, дакле, с тим да је једна непозната ситуација у друштвеним наукама већ унапред немогућа (11) и, утолико, његова уверљивост је, уствари, привидна.

Најзад, сумња у могућност научног објашњења друштвених појава полази, несумњиво, од погрешног уверења да су сви природни закони општи и нужни (12), те да је, према томе, узалудно очекивати формулисање социолошких закона који би у потпуности задовољавали ове захтеве. Међутим, ситуација се из основа мења ако се има на уму следеће: 1) да тврдња да су природни закони „нужни“ не значи ништа више него то да они важе „увек“ и да, уколико су, дакле, узрочност и вероватноћа нераздвојно везани, природни закони имају битно статистичко значење, тј. претстављају само посебан облик статистичких корелација које важе за 100% случајева; 2) да је само на једном ограниченом подручју природних наука могућност екстраполације узрочности из утврђених статистичких корелација обезбеђена, док је на другим подручјима овај идеал класичне механике одавно напуштен, јер се увидело да многи природни закони важе безизузетно само под идеалним условима који, међутим, нису увек дати; и 3) да је статистички модел објашњења (који утврђује релативну фреквенцију појаве извесних догађаја) исто тако адекватан као и каузални модел и, штавише, да се онај први мора претпоставити ако структура чињеница у питању није проста, ако су закони сложени или непознати, или ако експериментални поступак захтева примену технике случајног одабирања (13). Ако се, дакле, без статистичких метода не може замислити ни истраживање природних појава и, нарочито, ако су закони вероватноће исто тако добри као и каузални закони, зашто би онда социологија требало да тежи за неким посебним логичким принципима само због тога што, с обзиром на то како ствари данас стоје, нема много изгледа да ће социолошки закони икад моћи бити налик на ригорозне законе о планетарним кретањима?

(11) A Grünbaum: Causality and the Science of Human Behavior, Readings in the Philosophy of Science, ed. by H. Feigl and M. Brodbeck, New York, Appleton-Century-Crofts, Inc., 1953, p. 770.

(12) О односу између каузалних и статистичких закона, с нарочитим освртом на проблеме друштвених наука, расправља H. Reichenbach: Probability Methods in Social Science, The Policy Sciences, ed. by D. Lerner and H. D. Lasswell, Stanford, Stanford University Press, 1951, pp. 121—128. Види и R. B. Braithwaite: Scientific Explanation: A Study of the Function of Theory, Probability and Law in Science, Cambridge, At the University Press, 1953, pp. 152—153; 196—201.

(13) Тако и J. M. Beshers: Models and Theory Construction, „American Sociological Review”, 22/1, February 1957, p. 33.

III. Претходна анализа показује, свакако, довољно јасно да је свако инсистирање на оштром одвајању социологије од природних наука неумесно и да се схватање о немогућности примене научних метода у проучавању друштвених појава оснива, уствари, на низу нимало безначајних неспоразума. Ма колико да је подручје друштвених појава, доиста, умногом различито од подручја природних појава, ова разлика је, ипак, само релативна, јер је и човек, у крајњој линији, интегрални део природе. Порицање постојања ма каквих правилности у људском понашању (индивидуалном или друштвеном) води неизбежно песимистичком закључку да се не може научити ништа на основу искустава стечених у прошлости и да је будућност сасвим нејасна, проблематична и ћудљива. Да се, међутим, историја понавља и да се будућност донекле може предвидети, општа су места практичке животне мудрости. Кад у друштвеном животу не би било никаквих константних односа (у смислу: ако је то и то дато, последице ће вероватно бити такве и такве, било у свим случајевима без изузетка, било у једном одређеном проценту случајева), онда никакво научно објашњење друштвених појава и, у вези с тим, предвиђање истих стварно не би било могуће. Ако се пориче постојање услова који једино омогућују научну анализу друштвених односа, једино преостала алтернатива је, доиста, кидање сваке везе између природних и друштвених наука. Али алтернатива која је, као што је малочас утврђено, неприхватљива.

Стварне узроке заосталости и неразвијености социологије у поређењу с природним наукама не треба, дакле, тражити у некој тобож погрешној оријентацији њене опште методолошке стратегије, већ на сасвим другој страни. Узалудан је сваки покушај који иде за тим да обезбеди ма какву врсту методолошке аутономије друштвених наука. Јер сазнање друштвених појава не може се постићи никако друкчије него применом оних истих логичких принципа који важе за сазнање природних појава. Према томе, остаје да се размогри да ли има и, евентуално, какве су тешкоће које савремена социологија још увек није успела да преброди у тежњи да, с обзиром на специфичност друштвених појава које су предмет њеног истраживања, нађе адекватне облике адаптације општих логичко-методолошких правила која подједнако важе за све теориске емпириске науке. И пошто је систематско удруживање теориске анализе и конкретног емпириског истраживачког рада један од основних постулата научног метода који је с толиким успехом употребљен у емпириским наукама које су достигле највиши ступањ развоја, питање односа између социолошке теорије и емпириског истраживања поставља се такорећи само од себе: не само због тога што ближе упознавање снажно испољеног дејства центрифугалних сила у недавној историји социологије може да нам помогне да откријемо праве узроке заосталости о којој је реч, већ исто тако или, можда, пре свега због тога што само указивање на могућност задовољавајуће интеграције ових двеју компонената отвара нове перспективе даљем успешном развоју социологије као науке.

Когод је, макар и сасвим површно, упознат с развојем социологије за последњих пар деценија и има неки преглед садашњег стања на овом пољу, сложиће се, свакако, одмах с дијагнозом коју је неколико истакнутих савремених социолога, забринутих за даљу судбину своје дисциплине, поставило: у новијој историји социологије, као и у текућим социолошким проучавањима преовлађују два различита и умногом сасвим супротна правца, стила или радна модела истраживања (14). Према терминологији коју је увео Рајт Милс, ова два правца би се могла назвати „макроскопским“ и „молекуларним“. Први тип истраживања има сјајну предисторију у великим социјалнофилософским системима прошлог столећа, а међу његовим протагонистима има и данас неколико врло познатих и утицајних имена. Његово основно обележје је у томе што захвата у широко просторно-временско подручје друштвене стварности и што се служи појмовима који су на високом ступњу апстракције. У средишту интереса стоји овде или 1) проучавање односа између појединих издвојених делова друштвене структуре и њених других делова, или 2) анализа тоталитета друштвених структура, или 3) утврђивање тенденција у развоју једног или више комплексних друштава. Задатак истраживања састоји се, дакле, у томе да створи једну што је могуће више обухватну социолошку теорију, то јест, да у најопштијим цртама назначи типове извесних друштвених чинилаца који стоје у међусобном односу, да систематски повеже различите институционалне сфере једног друштва (или већег броја друштава) и, евентуално, доведе их у везу с различитим типовима личности, као и да пружи извесна општа тумачења искуствених података пошто је процес њиховог прикупљања већ завршен. Молекуларни тип истраживања ограничава се, међутим, на уске просторно-временске оквири, а његов задатак се исцрпљује у тражењу статистичких података о односима између различитих конкретних друштвених појава или њихових апстрактно издвојених особина, без упуштања у објашњење ширих импликација и значења ових односа. Уместо тежње за уопштавањима великог стила, која је карактеристична за први тип истраживања, овде се претежно остаје на нивоу обичне, мада врло прецизне дескрипције чињеница.

Као што је већ по себи јасно, макроскопски и молекуларни тип истраживања претстављају две крајности које, свака на свој начин, угрожавају сам основ социологије као науке. Опште социолошке теорије које се јављају као резултат макроскопског типа истраживања обично немају, наиме, никакав ближи додир с емпириским материјалом и врло су неподесне за примену на конкретне проблеме: оне пружају често врло дубока објашњења о целини појава на које се одно-

(14) Види, например, следеће радове G. Wright Mills: *Two Styles of Research in Current Social Studies*, *Philosophy of Science*, 20/4, October 1954, pp. 266—275; T. Parsons: *The Prospects of Sociological Theory, Essays in Sociological Theory*, revised edition, Glencoe, Ill. The Free Press, 1954, pp. 348—369; R. K. Merton: *Social Theory and Social Structure*, revised and enlarged edition, Glencoe, Ill. The Free Press, 1957, pp. 85—101. Нешто друкчија оцена садашњег стања у социологији дата је у занимљивом чланку J. A. Schellenberg-a: *Divisions of General Sociology*, „*American Sociological Review*“, 22/6, December 1957, pp. 660—663.

се, али не говоре ништа (или само нешто сасвим безначајно) о појединостима. Семантичка димензија појмова који су у овим теоријама употребљени најчешће је неодређена и нејасна; и мада ове теорије могу корисно да послуже као средство организовања општих појмова, из њих је тешко извести ма какве ставове чија би формулација била тако прецизна да њихово прихватање или одбацавање имплицира неку разлику која се емпириски може проверити, што је, међутим, једини начин да се теорији да одређено значење. Употреба емпириског материјала у овим теоријама има често илустративан карактер и, обично, нема никакве могућности да извесне апстрактне формулације које су у њима садржане буду преиначене или измењене сходно новим емпириским открићима, што значи да оне нису у стању да обезбеде кумулативан развој сазнања. Штавише, само постојање ових теорија не ретко претставља озбиљну препреку сваком конкретном емпириском истраживачком раду, јер они који су убеђени у њихову истинитост не виде никакву потребу за њиховим даљим проверавањем или за разматрањем алтернативних теорија.

Што се тиче молекуларног типа истраживања, његово основно обележје је, као што је већ речено, одсуство шире теориске разраде концептуалних оквира у којима се истраживање врши, с једне стране, и непосредно везивање за конкретан емпириски материјал, с друге стране. И притом не треба изгубити из вида да је ова врста истраживања у новије време нарочито развијена с обзиром на потребе решавања извесних практичних друштвених проблема, тако да пре свега служи као помоћно средство социјалне политике или, тачније, као инструмент оних друштвених установа које су заинтересоване или надлежне за предузимање практичних мера на једном подручју друштвеног живота и које, према томе, својом материјалном потпором омогућују само истраживање (15). Избор предмета и припрема конкретног програма истраживања ове врсте не зависе, дакле, толико од неких теориских проблема које императивно намеће развој социологије као науке, мада резултати ових истраживања, као што ће одмах бити показано, посредно могу бити врло значајни и у теориском погледу. Претежна употреба индуктивног метода, која је карактеристична за овај тип истраживања, показује, међутим, да је овде у средишту интереса само прикупљање чињеница, њихова дескрипција и класификација. И пошто су молекуларни појмови обично на врло ниском ступњу апстракције, то јест, обухватају мали број тачно одређених елемената издвојених из ширег контекста, могућност статистичке обраде искуствених података, као и могућност проверавања основности изведене анализе много је већа у оквиру овог типа истраживања, него што је то случај у оквиру претходног. Али управо због тога што су опште концептуалне импликације молекуларних индекса обично недовољно развијене или сасвим непознате, истраживање ове врсте пати од површног емпиризма. Јер једно емпириско откриће или,

(15) О разлици између „чистог“ и „примењеног“ истраживања види Р. Н. Хаусер: *Social Science and Social Engineering*, „*Philosophy of Science*“, 16/3, July 1949, pp. 209—218.

тачније, једно откриће које се састоји само у утврђивању извесних статистичких правилности на основу посматрања не објашњава, уствари, ништа, већ као такво претставља, штавише, један теориски проблем. Да би уопште могла бити научно објашњена, свака емпириска правилност мора, наиме, бити изведена из малог броја извесних апстрактних принципа који на систематски начин повезују узроке и услове појаве ове правилности.

Али тиме се, дакако, не жели да каже да молекуларни тип истраживања (и уопште ма каква радикално емпириска оријентација која се не руководи дедуктивним методом) нема никакве вредности, односно да су резултати који су на тај начин добијени потпуно бесмислени. Јер без обзира на то што је, очигледно, неопходно да изоловани резултати појединачних емпириских истраживања буду најпре доведени у везу с неким теориским проблемом да би њихова релевантност за науку уопште могла да дође до изражаја, не треба мислити да је радни модел ове врсте, будући да има претежно дескриптиван карактер, лишен свих теориских елемената. Сваки процес прикупљања чињеница и, према томе, сваки (чак и најпростији) дескриптиван став има ослоња у некој теориској формулацији: једна концептуална схема или, тачније, низ извесних мање или више повезаних дефиниција дескриптивних категорија које треба употребити да би се о друштвеним појавама уопште могло говорити, битна је претпоставка сваког емпириског истраживања. Ако је, дакле, добро припремљен, то јест, ако је концептуална схема помоћу које се врши прикупљање искуствених података релативно поуздана и адекватна, молекуларни тип истраживања може да обезбеди широку подлогу каснијим теориским уопштавањима. Али у свом актуалном облику, као посебан и, штавише, једино могућ модел социолошке анализе (како је доскора хваљен од стране свих оних који су се, незадовољни спекулативним и догматичким карактером традиционалних социолошких теорија, одали конкретном истраживачком послу), овај тип истраживања има велике недостатке и, као такав, није ништа мање јалов него макроскопски (16).

Слабост и научна незрелост социологије објашњава се, дакле, у крајњој линији тиме што је њена новија историја, уствари, историја сукцесивног смењивања двеју опречних и, у извесном погледу, врло оштро наглашених тенденција. Додуше, постојање ове дисперзије на социолошком подручју не треба схватити тако као да на једној страни стоји бекство у царство чистих идеја, а хајка за бесмисленом статистиком на другој страни. Ниједна социолошка теорија, без обзира на степен апстракције који је својствен њеном катего-

(16) G. Wright Mills: loc. cit., p. 271. На неке тешкоће и ограничености овог типа истраживања скренуо је пажњу и Н. Blumer: *Sociological Analysis and the „Variable“*, „*American Sociological Review*“, 21/6, December 1956, pp. 683—690, али се из његових наговештаја о потреби и могућности стварања једне друкчије схеме социолошке анализе (нарочито за она подручја друштвеног живота у којима се процес тумачења јавља као посредник између независне и зависне променљиве) не могу извести никакви одређени закључци о природи ове схеме. Знатно одређенији је програм који је изнео F. R. Westie: *Toward Closer Relations Between Theory and Research*, „*American Sociological Review*“, 22/2, April 1957, pp. 149—154.

ријалном апарату, није само производ имагинарних асоцијација, као што, исто тако, нема ниједног емпириског истраживања које је вредно помена, а које није основано на извесним теориским претпоставкама. Некаква веза између рационалних и емпириских елемената заступљена је, бесумње, у свим социолошким проучавањима одреда, независно од њихових непосредних когнитивних циљева, и упркос томе што је разлика између макроскопског и молекуларног типа тако оштра и тако очигледна. Да би се избегао сваки могућ неспоразум није стога, можда, сувишно напоменути још једном да разлика о којој је реч иде само за тим да утврди просту чињеницу да оно што се данас најчешће подразумева под социолошком теоријом није поделено и, штавише, није ни формулисано с циљем да буде стварно емпириски проверено, односно да емпириско истраживање као такво у најбољем случају обезбеђује само прецизну класификацију извесних појава у оквиру једне концептуалне схеме, и ништа више.

IV. Потреба за чвршћим повезивањем теориске анализе и конкретног емпириског истраживања друштвених појава једна је од најважнијих методолошких импликација претходне дијагнозе о стању на социолошком подручју. Али мада је у извесном смислу већ довољно јасно да даљи напредак социологије пре свега зависи од тога хоће ли крајности макроскопског и молекуларног типа истраживања бити превазиђене, међу савременим социолозима још увек не влада потпуна једнодушност о томе како ово удруживање уопште треба извршити. Задржимо се најпре за тренутак на решењу које је предложио Т. Парсонс са својим сарадницима. Као што је у својим програмским написима из 1945 и 1950 изричито истакао, Парсонс полази од уверења да је најважнији показатељ стања зрелости једне науке стање њене систематске теорије, то јест, карактер опште концептуалне схеме којом се нека научна дисциплина служи, врста и степен логичке интеграције различитих делова ове схеме, као и начин њене стварне употребе у емпириском истраживању (17). И пошто савремена социологија не располаже једном таквом систематском теоријом која би била довољно апстрактна да обухвати непрегледно мноштво постојећег емпириског знања о друштвеним појавама и која би, истовремено, била подесна да упозори на стварне проблеме према којима емпириско истраживање треба да се оријентише, стварање ове теорије је, по Парсонсову мишљењу, битан предуслов даљег успешног развоја социологије као науке. Први покушај у правцу формулисања систематске социолошке теорије претставља позната „општа теорија акције“, плод интензивне сарадње једне групе истакнутих социолога, психолога и социјалних антрополога коју је Парсонс окупио око себе (18). Пажљиво

(17) T. Parsons: *The Present Position and Prospects of Systematic Theory in Sociology, Essays in Sociological Theory*, revised edition, Glencoe, Ill., The Free Press, 1954, p. 212. Види и R. Dahrendorf: *Struktur und Funktion: Talcott Parsons und die Entwicklung der soziologischen Theorie*, „Kölnler Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie“, VII/4, 1955, S. 492—519.

(18) T. Parsons and E. Shils (Eds): *Toward a General Theory of Action*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1951. Уз излагање даље у тексту види нарочито стр. 4, 42—43, 51—53, 234—236, 479—480.

испитивање суптилне и тешко разумљиве структуре Парсонсове теорије — која је, упркос изричитом уверавању њених твораца у супротно, већ у више махова жигосана као покушај оживљавања спекулативних система Спенсерова типа — открива, међутим, да ова теорија није, уствари, ништа друго него једна крајња апстрактна и врло широка концептуална смеха, то јест, један сложен систем синтактички сређених појмова: она не садржи, наиме, никакве емпириске хипотезе о односима између појава које су независно дефинисане, већ само низ међусобно логички повезаних дефиниција извесних категорија опште природе помоћу којих се дескриптивна анализа и, нарочито, класификација људског понашања може извести, а резултати низа конкретних анализа ове врсте успешно кодификовати.

Од каква је значаја или, тачније, има ли ма какве практичке вредности за будућност друштвених наука амбициозан и оптимистички подухват Парсонс-Шилсове групе, није наш задатак да овде у појединостима оцењујемо. Ово у толико пре што сваки покушај у том правцу претпоставља изношење бар неке екстремно згуснуте верзије богатог садржаја њихове „опште теорије акције“ (а то је за наше потребе, очигледно, потпуно не важно). Али с обзиром на оно што је речено у самом почетку овог рада, није тешко закључити да решење које је предложио Парсонс са својим сарадницима не обезбеђује адекватну синтезу оних супротних типова истраживања и да, штавише, оквир ове оријентације није подесан да убрза процес научног сазревања социологије. Ако се, наиме, има на уму да науке које су достигле највиши ступањ развоја оперишу с дедуктивним типом теорије или, другим речима, да су теорије о биофизичким појавама нешто више него обичан скуп мање или више сређених појмова, будући да се њихова улога пре свега састоји у томе да објасне ове појаве указивањем на то како се оне могу дедуктивно извести из неких општијих принципа, онда се, свакако, с правом може рећи да програм о коме је реч није нимало примамљив, независно од тога што је он, иначе, тако очигледно преурањен и, у садашњим условима, недостижан. Јер „општа теорија акције“ рачуна, уствари, с тим да је свако научно проучавање друштвених појава у првом реду дескриптивно проучавање и да социологија још задуго мора да остане на природно-историском ступњу истраживања, то јест, да се ограничи на прикупљање чињеница, њихову дескрипцију и класификацију. Додуше, Парсонс и његови сарадници нигде категорички не тврде да друштвене науке не би уопште требало да се интересују за формулисање хипотеза које се могу емпириски проверавати. *Али пошто су њихова изјашњења о овом питању сасвим неодређена и нејасна, она се без резерве могу потпуно занемарити. Парсонсов програм удрживања теориске анализе и емпириског истраживања — који се, у крајњој линији, своди на захтев за стварањем једног заједничког језика друштвених наука који ће олакшати споразумевање између истраживача с различитих подручја и допринети кумулативном развоју сазнања — пати, уосталом, и од једног другог, не мање битног недостатка: услед одсуства пре-

цизно одређених операција помоћу којих би апстрактне категорије требало повезати с искуственим подацима, могућност успешне примене ове концептуалне схеме у конкретном емпириском истраживању врло је ограничена.

Знатно друкчије и, као што ће одмах бити ближе образложено, много боље решење изнели су Р. К. Мертон (19) и Х. Л. Цетерберг (20). За разлику од Парсонса и његових сарадника, Мертон и Цетерберг нису, међутим, нимало у недоумици да будућност социологије као науке пре свега зависи од тога да ли ће ова успети да открије извесне социолошке законе, тј. да ли ће јој поћи за руком да покаже како се неке правилности у односима између друштвених појава могу извести из малог броја општих теориских принципа. Отуда није нимало чудно то што обојица имају сасвим друкчије схватање како о логичкој структури саме теорије, њеном домаћају и степену општости, тако и о природи и функцији истраживачког процеса. По мишљењу ове двојице аутора, удрживање теориске анализе и емпириског истраживања може да доведе до позитивних резултата и да, према томе, обезбеди уздизање социологије на виши ступањ интелектуалне зрелости само ако је општи модел за емпириско проверавање теорије сведен на скромне размере, односно ако се претходно увидело да је у садашњим условима најважнији и, штавише, једино могућ задатак стварање минијатурних социолошких теорија, теорија средњег обима, теорија које се односе на једно ограничено подручје друштвених појава. Уместо свеобухватних аналитичких схема састављених из низа апстрактних појмова чији су референти више идеалне него емпириске природе и конкретних радних хипотеза које су у употреби у свакодневном емпириском истраживачком раду, социологија би, дакле, пре свега требало да тежи за једном врстом концептуализације која стоји на средини између ових двеју крајности. Али да би минијатурне социолошке теорије могле бити непосредно провераване у процесу емпириског истраживања или, другим речима, да би процес прикупљања искуствених података могао да буде усмерен у одређеном правцу, а његов оквир релативно тачно разграничен и инструментално подешен, тако да његови резултати буду релевантни за решавање неког специфичног теориског проблема, ове теорије, очигледно, не могу бити састављене само из низа дефиниција дескриптивних категорија. Мертон и Цетерберг говоре стога с великом емфазом о логичкој структури социолошких теорија средњег обима. По њиховом мишљењу, ове теорије треба да садрже две врсте ставова: 1) ставове који нису ништа друго него дефиниције извесних појмова, и 2) ставове који утврђују хипотетичке односе између извесних група по-

(19) R. K. Merton: *op. cit.*, pp. 5—10. Види и R. K. Merton: *The Role-Set: Problems in Sociological Theory*, „The British Journal of Sociology”, VIII/2, June 1957, pp. 106—110.

(20) H. L. Zetterberg: *On Theory and Verification in Sociology*. New York, The Tressler Press, 1954. На могућност употребе дедуктивног метода у социологији упозорио је, мада мање одлучно, и A. Rose: *A Deductive Ideal-Type Method*, „American Journal of Sociology”, LXI/1, July 1950, pp. 35—42.

јава које су независно дефинисане, а који се односи могу проверити емпириским путем.

Ближе упознавање конкретне садржине програма минијатурних социолошких теорија открива, додуше, да се Мертон и Цетерберг донекле удаљавају један од другог: док онај први посебно наглашава да емпириско истраживање има много шире теориске импликације него што је то просто проверавање хипотеза, а уопште не посвећује много пажње испитивању услова које, треба да задовољи теорија средњег обима, овај други до најситнијих појединости разрађује принципе стварања теорије, али истраживање схвата само као процес проверавања. С једне стране, Мертон се, дакле, задовољава тиме што утврђује да теорија средњег обима мора да садржи јасне и поверљиве ставове о односима између независних и зависних променљивих које су прецизно одређене, али у средишту његових излагања стоји упозорење на то да експлицитно формулисана теорија не претходи увек емпириском истраживању и да се, према томе, функција истраживања не састоји само у проверавању хипотеза: по његовом мишљењу, емпириско истраживање има, наиме, много активнију улогу, јер оно може да допринесе не само разјашњењу једне теорије, мењању, преиначењу или тачнијем одређивању њене концептуалне опреме, већ исто тако и да скрене пажњу на раније неуочене теориске проблеме, као и да потстакне на стварање нове теорије (21). Са своје стране, Цетерберг, међутим, препоручује употребу аксиоматичких теорија и исцрпно говори како о формално-дедуктивном односу између постулата и теорема (22), тако исто и о самом процесу проверавања хипотеза који се, по његовом схватању, састоји из низа операција међу којима су најважније: 1) израда операционалних дефиниција које одговарају номиналним дефиницијама хипотезе о којој је реч; 2) оцена исправности и поузданости операционалних дефиниција; 3) претварање изворне хипотезе у радну хипотезу; 4) избор основног скупа на коме ће се вршити проверавање хипотезе; 5) стварање узорка из тог скупа и оцена његове репрезентативности; 6) сам процес проверавања радне хипотезе; и 7) прихватање или одбацивање изворне хипотезе на основу оцене исхода претходног испитивања (23). Али без обзира на ове разлике — које, уосталом, уопште нису такве природе да не би могле бити схваћене као различити аспекти једног истог програма који се узајамно допуњавају (24) — полазна тачка Мертонових и Цетербергових излагања је у основи истоветна: и један и други деле, наиме, мишљење да само оријентација на социолошке теорије средњег обима може да доведе до стварања прецизних аналитичких инструмената који ће непосред-

(21) R. K. Merton: op. cit., pp. 102—117.

(22) H. L. Zetterberg: op. cit., pp. 16—27.

(23) H. L. Zetterberg: op. cit., pp. 34—35. О неким питањима у вези с проверавањем социолошких теорија расправља и W. H. Sewell: Some Observations on Theory Testing, „Rural Sociology”, 21/1, March 1956, pp. 1—12.

(24) J. M. Beshers: loc. cit., pp. 32—33.

но бити употребљени у конкретном емпириском истраживачком раду.

Да се недостаци или, тачније, једностране и (у екстремним случајевима) апсурдне консеквенције макроскопског и молекуларног типа истраживања могу превазићи само под условом њиховог оптималног, трајног и систематског удруживања у један нов радни модел, чини се као да је већ по себи довољно разумљиво. Мање је очигледно, међутим, да социолошка теорија средњег обима претставља управо један такав модел. Јер насупрот оним двома истраживачким оријентацијама, Мертон-Цетербергов програм не значи, уствари, ништа друго него укидање теорије као посебног и самосталног „поља“ социолошких интереса и настојања и, истовремено, признање да је емпириско истраживање битан саставни елемент сваког теориског подухвата. Уколико је, дакле, захтев за чвршћим повезивањем теориске анализе и емпириског истраживања, доиста, један од најважнијих предуслова даљег успешног развоја социологије као науке, онда је у садашњим условима модел социолошке теорије средњег обима у пуном смислу речи једино адекватна методолошка оријентација. Овај модел омогућује, наиме, стварно прожимање теорије и истраживања, јер у његовим размерама свака теориска формулација претпоставља тачно одређене искуствене оквири у којима треба да буде проверена, а свако емпириско откриће непосредно баца нову светлост на теориске претпоставке на којима се само истраживање оснива.

Изванредан методолошки значај оријентације на социолошке теорије средњег обима стоји, уосталом, у вези с једним другим, исто толико значајним обележјем овог програма. Као што је малочас већ наговештено, основни циљ ове оријентације није у томе да усаврши средства за извођење конкретне анализе или природно-историске дескрипције друштвених појава, већ да потстакне на стварање минијатурних или парцијалних хипотетичко-дедуктивних схема помоћу којих се може објаснити неко уже подручје друштвеног понашања и обезбедити поуздан основ за ефикасно предвиђање у овом подручју. Социолошка теорија средњег обима замишљена је, дакле, као један дедуктиван систем на чијем се врху налази неколико општих полазних ставова, хипотеза или постулата (који претстављају премисе у том систему), а из којих су изведени сви остали ставови који се непосредно односе на искуствене појаве (и који се у систему јављају као закључци првог, другог или *n*-тог реда). С обзиром на то да се све развијене емпириске науке служе дедуктивним типом теорије или, другим речима, пошто развијена научна теорија није ништа друго него један дедуктиван систем који се састоји из низа хипотеза или општих емпириских ставова на различитом ступњу апстракције (25), није нимало тешко увидети од какве је важности Мертон-Цетербергов програм за будућност социологије: само ако се уложе озбиљни напори да се из постојећег обиља утврђених или

(25) Ближе о томе и, нарочито, о разлици између математичких и научних дедуктивних система види R. В. Braithwaite: *op. cit.*, pp. 12—21; 350—354.

наслућених „емпириских односа“ између различитих променљивих које су апстраховане из конкретних друштвених појава издвоје неке мање групе односа који важе у ужим и релативно самосталним друштвеним подручјима, како би се поједине групе ових односа повезале у једну ширу дедуктивну целину и објасниле помоћу општијих апстрактно-аналитичких категорија или, што излази на исто, само ако даља емпириска истраживања буду више теориски усмерена и организована тако да служе као инструментална подлога за проверавање основаности унапред припремљених теориских решења, може се очекивати да ће социолошка сазнања једном постати сасвим налик на сазнања о биофизичким појавама.

То што овај програм, очигледно, не може бити одмах успешно остварен — јер читав низ сложених методолошких питања која се постављају како у вези с избором постулата минијатурних теорија и операционалним дефинисањем њихових појмова, тако и у вези с применом статистичке технике приликом прикупљања и анализе релевантних искуствених података још увек није на задовољавајући начин решен — није никакав аргумент против њега. У нашем контексту није, додуше, потребно говорити о бројним логичким и техничким проблемима с којима је суочен програм социолошких теорија средњег обима, нити о специфичним тешкоћама које се јављају у процесу емпириског проверавања ових теорија. Начелно узев, нема никаквих озбиљних разлога који би доводили у сумњу могућност употребе дедуктивног метода у социологији: кратко и упрошћено разматрање о односу између природних и друштвених наука које је изнето у другом делу овог рада показује, штавише, да се једна од битних претпоставки на којој се оснива употреба овог метода, тј. постојање правилности у друштвеном животу, уопште не може ставити под питање. Али, с друге стране, има довољно убедљивих разлога који наводе на закључак да би последице евентуалне успешне употребе хипотетичко-дедуктивног метода у социологији могле бити од далекосежног значаја (26). Поред већ наведених преимућстава методолошке оријентације на социолошке теорије средњег обима треба, међутим, потсетити и на то да крајњи циљ свих теориских напора на пољу проучавања друштвених појава, који се састоји у тежњи ка потпуној интеграцији свих појединачних социолошких сазнања у један јединствен систем, може бити постигнут само ако је претходно створен низ минијатурних теорија које се односе на ужа и ограничена подручја друштвеног понашања. Ако се, дакле, води рачуна не само о непосредним, већ и о даљим перспективама развоја социологије као науке, може се без уздржавања рећи да Мертон-Цетербергов програм систематског удруживања теориске анализе и емпириског истраживања или, тачније, дедуктивне логике и индукције обећава врло много и у овом другом правцу. Јер повезивање ми-

(26) Слично и М. Argyle: *Deductive Theories in Sociology*, „The Sociological Review“ III/2, December 1955, pp. 219-234. У једном свом каснијем раду Х. Л. Цетерберг је дао први пример минијатурне социолошке теорије која задовољава логичке захтеве његовог програма: *Compliant Actions*, „Acta Sociologica“, II/4, 1957, pp. 179-201.

нијатурних социолошких теорија у шире дедуктивне системе и стварање једне свеобухватне теорије о друштвеним појавама претставља крајњи (мада у садашњим условима врло далек) идеал њихове опште методолошке оријентације.

Др. Михаило Ђурић

ОДРИЦАЊЕ ОД НАСЉЕДСТВА У КОРИСТ ОДРЕЂЕНОГ НАСЉЕДНИКА

У насљедноправном систему, који важи на основу новог закона о насљеђивању, значајно мјесто заузима институт одрицања од насљедства у корист одређеног насљедника. Иако је у чл. 139, ст. 2, на доста јасан начин изражено начело да се одрицање у корист одређеног насљедника „не сматра као одрицање од насљедства, него као изјава о уступању свог насљедног дијела“, ипак се код примјене овог института у пракси појављују разнолика рјешења. Из начина како се понекад рјешавају конкретна питања, може се закључити да у погледу значаја и садржаја самог института нема уједначених гледања.

Анализа заузетих ставова показује да се понекад долази и до резултата за које се не би могло узети да су у сугласности са карактером овог института како је он конципиран у одговарајућим одредбама закона о насљеђивању. Ради се углавном о различитом прилажењу и рјешавању двају основних питања: прво, о правном својству и положају насљедника-уступиоца с једне стране, и насљедника-примаоца с друге стране, а затим друго, о питању одговорности за дугове оставиоачеве и обавезе које произилазе из насљеђивања (легати, налози и терети). Код рјешавања ових питања заузимају се супротна становишта, која се рефлектирају и на рјешавању осталих питања која су с овима у вези.

Код неких судова запажа се тенденца да се рјешењем о насљеђивању проглашују за насљеднике само оне особе (сунасљедници) којима је уступљен насљедни дио, а не спомиње се насљедник који је свој насљедни дио уступио. Овим се насљедницима (примаоцима уступљеног дијела) увећава насљедни дио (квота) за величину дијела у коме је извршено уступање, управо онако како би имало бити у случају прираштаја или увећања њиховог насљедног дијела услијед стварног одрицања од насљедства (у смислу чл. 136, ст. 1 и 2, те чл. 143 и 142). Понекад се у диспозитиву рјешења наводи да је до овог увећања дошло услијед уступања. У већини случајева о томе нема спомена ни у образложењу рјешења о насљеђивању. (Тако се, на пример, у случају кад од три законска насљедника један уступи свој насљедни дио другоме насљеднику, за насљеднике проглашавају један насљедник у $1/3$, а други у $2/3$, док се насљедник-уступилац изоставља, као да никада није ни био насљедник.)

С друге стране, има такође рјешења о насљеђивању у којима се за насљеднике утврђују и проглашују сви насљедници, укључујући